

Η ανθρώπινη φύση στην Ιστορία του Θουκυδίδη

Διονύσης Τσιριγώτης,
Επ. Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και
Ευρωπαϊκών Σπουδών Παν. Πειραιώς

Εισαγωγή

Η Θουκυδίδεια παράδοση είναι ένα αέναο θεωρητικό απόκτημα,¹ που εμπερικλείει, αναλύει, περιγράφει και καταδεικνύει ένα σύνολο αξιωματικών παραδοχών αναφορικά με την κατανόηση των διλημμάτων-προβλημάτων των διεθνών σχέσεων και την ενδοκρατική κοινωνικοπολιτική δια-

---

¹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο M.Doyle « μόνο ο σύνθετος ρεαλισμός (Θουκυδίδειος) ακολουθεί τις μεθόδους και τα διδάγματα, εκείνα που ο T.Hobbes απέδωσε ως “αιώνια αποκτήματα”». Doyle M., 1997, *Ways of War and Peace*, New York/London: W. W. Norton & Company, σ. 50

δικασία διαμόρφωσης-εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής/πολιτικής,² για την προάσπιση του συμφέροντος επιβίωσης της εκάστοτε κρατικής οντότητας υπό την απουσία κεντρικής εξουσίας (μιας κυβέρνησης των κυβερνήσεων).³ Γιατί όπως χαρακτηριστικά διαπιστώνει και ο R.Gilpin:

« η ιστορία του Θουκυδίδη παρέχει σήμερα την ίδια βαθιά γνώση που παρείχε, όταν γράφτηκε τον 5^ο αιώνα π.χ. Θα πρέπει κανείς να υποπτευθεί ότι, αν με κάποιο τρόπο ο Θουκυδίδης τοποθετείτε ανάμεσά μας, ελάχιστη δυσκολία θα είχε (έπειτα από ένα αναγκαίο μικρό μάθημα γεωγραφίας, οικονομικών και σύγχρονης τεχνολογίας) να κατανοήσει τον αγώνα για ισχύ στην εποχή μας».⁴

Τοιουτοτρόπως ο Γ. Κοντογιώργης επεξηγηματικά μιλώντας αναφέρει ότι :

«η *Ιστορία* του Θουκυδίδη έχει ένα γνώρισμα που σε καμία άλλη ιστορική πραγματεία, πριν από αυτόν και έκτοτε, δεν εμφανίζεται: Αναπτύσσεται με άξονα τις *δημηγορίες*,

² Ως υψηλή στρατηγική ορίζουμε την ικανότητα της χρήσης όλων των διαθέσιμων μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των ιεραρχημένων και προσδιορισμένων πολιτικών στόχων. Συνεπακόλουθα η αξονική της λειτουργία κρυσταλλώνεται στη σύζευξη και στον προσανατολισμό όλων των πηγών ισχύος του κράτους για την πραγμάτωση των πολιτικών στόχων, τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου. Βλέπε εκτενέστερα Τσιριγώτης Δ., 2010, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922*, Αθήνα: Ποιότητα, σ. 81-92.

³ Αναφερόμαστε στην απουσία μιας πλανητικής κανονιστικής εξουσίας, στην ιδιάζουσα ευαισθησία των κρατών στα αναδιανεμητικά ζητήματα, στην ορθολογική πολιτικοστρατηγική τους συμπεριφορά με σκοπό την επιβίωσή τους, στα αξονικά κίνητρα του πολέμου – φόβος, κέρδος, γόητρο –, στην αμεταβλητότητα της ανθρώπινης φύσης και στην εξαρτημένη φύση των ηθικοδικαιακών αρχών από την κρατική ισχύ. Για ενδελεχή ανάλυση των αρχέτυπων της Θουκυδίδειας παράδοσης βλέπε, Τσιριγώτης, 2010, *ό.π.*, σ. 23-39.

⁴ Gilpin, R., 2004, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα, 2004, σ. 352. Επίσης βλέπε και Kauppi M.V, 1991, «Contemporary International Relations Theory and the Peloponnesian War», στο Lebow R.N. & Strauss B., (ed.), *Hegemonic Rivalry. From Thucydides to the Nuclear Age*, Boulder: Westview Press, σ. 102-103.

τους *αντικείμενους λόγους* που εκτυλίσσονται ενώπιον του δήμου. Οι λοιπές ιστορίες έχουν ως πρωταγωνιστές των γεγονότων τη δράση των ηγητόρων, που είναι κάτοχοι της πολιτικής εξουσίας του κράτους. Και στις δύο περιπτώσεις συντελεστές της ιστορίας είναι οι κάτοχοι του πολιτικού συστήματος. Δεν είναι, επομένως, ο Θουκυδίδης που πρωτοτυπεί ως προς αυτό, αλλά η διαφορά φύσεως που διακρίνει τις πολιτείες». ⁵

Η περιγραφή-ανάλυση των γενεσιουργών αιτιών, των τρόπων, των μέσων και των φάσεων διεξαγωγής του Πελοποννησιακού πολέμου καθώς και των αποτελεσμάτων του, είναι μια ανοιχτή πρόσκληση- πρόκληση, για την κατανόηση, την ανάλυση, τον έλεγχο και την επαλήθευση της διαδικασίας διαμόρφωσης-εφαρμογής των εναλλακτικών πολιτικοστρατηγικών επιλογών των κρατών για την επιβίωσή τους και την προαγωγή των εθνικών τους συμφερόντων. ⁶ Ωστόσο η εν λόγω διαδικασία δεν είναι απλή ή εναργής, αλλά προεπιττάσει την κατανόηση-διάγνωση των αναφαινόμενων διλημμάτων-προβλημάτων των διεθνών σχέσεων. Διερχόμενη μέσα από μια κριτική επανεξέταση της εκάστοτε ιστορικής περίπτωσης και μιας μεθοδικής ανάλυσης των πολλαπλών και ποικιλόμορφων διαδράσεων του συνόλου των δρώντων (κυβερνητική-στρατιωτική γραφειοκρατία, άτομα, ομάδες συμφερόντων, λαός) που συμμετέχουν στη διαδικασία διαμόρφωσης-εφαρμογής της πολιτικής.

Υπό αυτό το πρίσμα ο Αλιμούσιος ιστορικός, για την ερμηνεία-κατανόηση των κρατικών δράσεων/πολιτικών, που αποσκοπούν πρωτίστως στην παραγωγή ασφάλειας και παρεπόμενα στη διασφάλιση της εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας της εκάστοτε κρατικής οντότητας, εστιάζεται στον τρόπο δράσης των αρμόδιων ομάδων της πολιτικό-στρατιωτικής γραφειοκρατίας και των ατόμων (ηγετών) που λειτουργούν

---

⁵ Κοντογιώργης Γ, 2007, *Η Δημοκρατία ως Ελευθερία*, Αθήνα: Πατάκης, σ. 294.

⁶ Αναλυτικότερα βλέπε Doyle M., 1997, ό.π., σ. 53.

προσδιοριστικά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με αντικειμενικό πολιτικό στόχο την προσαρμογή τους στις αλλαγές και στη ρευστότητα του διεθνούς συστήματος, την αντιμετώπιση των συστημικών περιφερειακών ή πλανητικών απειλών και την αξιοποίηση των αναφερόμενων ευκαιριών.⁷ Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνει την ανάδειξη και αξιολογικά ουδέτερη περιγραφή των αρχέτυπων/κοσμοθεωρητικών παραδοχών του θεωρητικού υποβάθρου και του μεθοδολογικού προσανατολισμού της μελέτης των Διεθνών Σχέσεων.⁸ Ως εκ τούτου εξετάζοντας τόσο τους περιορισμούς της δομής του διεθνούς συστήματος, όσο και τις προσδιοριστικές μεταβλητές της εσωτερικής δομής κατορθώνει να συνδέσει αργαστά τα τρία επίπεδα ανάλυσης⁹ –άτομο, κράτος, διεθνές σύστημα–

⁷ Σύμφωνα με τον R.Keohane ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί την μέθοδο της «ορθολογιστικής αναπαράστασης», μέσω της ζωντανής απεικόνισης των πολιτικών δημηγοριών που λειτουργούν προσδιοριστικά στη διαδικασία διαμόρφωσης-εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής του κράτους. Για την συγκεκριμένη μεθοδολογική πτυχή της Θουκυδίδειας ανάλυσης βλέπε Garst D., 1989, «Thucydides and Neorealism», *International Studies Quarterly*, 33 (1), σ. 3-27, (ιδίως σ.5). Από την πλευρά ο J.B. White διαπιστώνει ότι οι δημογορίες στη Θουκυδίδεια παράδοση αποκρυσταλλώνουν μια «επιχειρηματολογική κουλτούρα» η οποία οριοθετεί τις διαδράσεις μεταξύ των πόλεων-κρατών και συνθέτει τις πολιτικό-στρατηγικές τους συμπεριφορές. Στο ίδιο, σ. 6.

⁸ Αναλύοντας το μεθοδολογικό πλαίσιο της Θουκυδίδειας ανάλυσης, ο Γ. Κοντογιώργης σημειώνει:

«Η μεθοδολογία του Θουκυδίδα είναι αυστηρά αντικειμενική και στηρίζεται σε τρεις βασικές αρχές. Πρώτον, στη διάκριση ανάμεσα στις πραγματικές αιτίες και στις αφορμές. Δεύτερον, στην παρουσίαση μέσα από τους “λόγους... αντικείμενους”, δηλαδή από τις αντιθετικές δημηγορίες, του τρόπου λειτουργίας της πολιτικής διαδικασίας και της πολιτικής σκέψης που στάθηκαν προσδιοριστικές για την εξέλιξη των γεγονότων. Τρίτη αρχή της θουκυδίδειας μεθοδολογίας αποτελεί η υπόθεση ότι κινητήρια δύναμη της ιστορίας είναι η ανθρώπινη δράση και το συμφέρον». Κοντογιώργης Γ, 2006, *Το ελληνικό κοσμοσύστημα*, τόμ. Α', Αθήνα: Σιδέρης, σ. 415.

⁹ Σχετικά με τα τρία επίπεδα ανάλυσης που εμπεριλαμβάνονται στην Θουκυδίδεια παράδοση βλέπε, Lebow R.N. & Strauss B., 1991, «Thucydides and International Relations: Introduction», στο Lebow & Strauss, (επιμ.), *Hegemonic Rivalry. From Thucydides to the Nuclear Age*, ό.π., σ. 10. Lebow

συγκροτώντας μια ολοκληρωτική, εμπριθή και μεθοδική θεωρία διεθνούς και εξωτερικής πολιτικής.¹⁰

1. Ο Θουκυδίδης και η ανθρώπινη φύση

Ειδικότερα η ανάλυση του Θουκυδίδα, στο πρώτο επίπεδο –άτομο– περιστρέφεται γύρω από το αξονικό και συνάμα διαμορφωτικής σημασίας χαρακτηριστικό της αμεταβλητότητας της ανθρώπινης φύσης. Η συνέχεια της πολιτικής πράξης, ως φυσικό συνεπακόλουθο της αμεταβλητότητας της ανθρώπινης φύσης, ανάγεται σε προσδιοριστική μεταβλητή του θεμελιακού υπόβαθρου του κλασικού Ρεαλισμού· από τον Νικολό Μακιαβέλι και τον Τόμας Χόμπς στον Έντουαρντ Κάρ και στον Χανς Μοργκενθάου.¹¹ Κατά τούτου οδηγούμαστε σε μια κυκλική θεώρηση των ιστορικών γεγονότων και συνεπαγόμενα της πολιτικής πράξης.¹² Τα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος δύνανται να επαληθευθούν μεταγενέστερα, εφόσον η ανθρώπινη φύση παραμένει αμετάβλητη και τα γεγονότα που έλαβαν χώρα σε παρελθόντα χρόνο και με όμοιους

R.N., 1991, «Thucydides, Power Transition Theory, and the Causes of War», στο Lebow & Strauss, (επιμ.), *Hegemonic Rivalry. From Thucydides to the Nuclear Age*, ό.π., σ. 126 & 146-150.

¹⁰ Στο σημείο αυτό καταδεικνύεται η μείζονα διαφορά της Θουκυδίδειας παράδοσης με τη νεορεαλιστική θεωρία του K.Waltz, η οποία επικεντρώνεται αποκλειστικά στο τρίτο επίπεδο (διεθνές σύστημα) ανάλυσης, δίνοντας έμφαση στην κατανομή ισχύος και στην αλληλεπίδραση της συστημικής δομής στις πολιτικοστρατηγικές συμπεριφορές των κρατικών δρώντων. Βλέπε αναλυτικότερα Waltz K.N., 1979, *Theory of International Politics*, Reading, Mass.: Addison-Wesley, σ. 72, 121-123.

¹¹ Βλέπε, Forde St., 1992, «Classical Realism», στο Nardin T. & Mapel D.R. (ed.), *Traditions of International Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 62-84.

¹² Χαρακτηριστικά ο Θουκυδίδης επισημαίνει ότι: «[...] όσοι όμως θα θελήσουν να γνωρίσουν με ακρίβεια αυτά που έγιναν κι εκείνα που, σύμφωνα με την ανθρώπινη φύση, θα γίνουν κάποτε ξανά τέτοια ή παρόμοια, αυτοί να κρίνουν το έργο μου ωφέλιμο θα μου είναι αρκετό». *Εκλεκτά μέρη από τον Θουκυδίδη*, Βιβλίο Ι, κεφ. 22.

τρόπους δύναται να επαναληφθούν και στο μέλλον.¹³ Με διαφορετική διατύπωση δύναται να τεθεί ως υπόθεση εργασίας, ότι οι μεταβλητές της άναρχης οργανωτικής αρχής του διεθνούς συστήματος και της αμετάβλητης ανθρώπινης φύσης,¹⁴ συνωθούν σε ανάλογες διακρατικές δράσεις με απότοκο τη σχετικά ευεξήγητη ερμηνεία τους.¹⁵ Η πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης εδράζεται στην ετερότητα των ατόμων (πολιτικών & στρατιωτικών ηγετών) που συγκροτούν τις συλλογικές οντότητες και στην ποικιλομορφία των κινήτρων

¹³ Βλέπε σχετικά Kokaz N., 2001, «Moderating power: a Thucydidean perspective», *Review of International Studies*, 27 (1), σ. 27-49, (ιδίως σ. 37-38). Στην Θουκυδίδη παράδοση η αμεταβλητότητα της ανθρώπινης φύσης παρέχει τη δυνατότητα εκτιμήσεων, στο βαθμό που οι αναφερόμενες κανονικότητες της πολιτικής-κοινωνικής πράξης έχουν γενική εφαρμογή στο σύνολο των περιπτώσεων. Όπως παρατηρεί και η Romilly: «Έχουμε, έτσι, τότε μια παρατήρηση για το ευμετάβоло του πλήθους που μετανιώνει, όπως στην περίπτωση του Περικλή (Β'. 65.4), ή που ενθουσιάζεται με μια ιδέα και παγιδύεται, όπως στην περίπτωση του Κλέωνα (Δ'. 28.3), ή που αμέσως ξαναπαίρνει θάρρος μόλις δεν βλέπει πια τον εχθρό (Στ'. 63.2), ή που γνωρίζει, μαζί με την αγωνία, κρίσεις πειθαρχίας (Η'. 1.4)· άλλοτε πάλι, το θέμα είναι η ευκολία με την οποία γενικά οι άνθρωποι υποκύπτουν και αφήνουν να τους κυβερνούν είτε οι περιστάσεις είτε τα λόγια (Α'.140.1. [...]). Romilly J., 2004, *Ο Θουκυδίδης και ο Αθηναϊκός Ιμπεριαλισμός*, Αθήνα: Παπαδήμας, σ. 433.

¹⁴ Τοιουτοτρόπως ο D.Boucher εξετάζοντας συγκριτικά τον Θουκυδίδη, τον Μακιαβέλι και τον Χομπς, παρατηρεί ότι η ευστάθεια που επιδεικνύει η ανθρώπινη φύση δύναται να τροποποιηθεί ή να περιορισθεί από τους ανθρώπινους νόμους και τις συνθήκες. Στην περίπτωση που δεν υπάρχει ένα ισχυρό κανονιστικό σύστημα ελέγχου και εξισορροπήσεων, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ένας εύρυθμος τρόπος του βίου. Μια ισχυρή-αποτελεσματική κυβέρνηση καθίσταται αναγκαία και ικανή συνθήκη για τον έλεγχο-περιορισμό της ανθρώπινης φύσης. Ωστόσο ο οιοσδήποτε έλεγχος καθίσταται εύθραυστος, λόγω των αμετάβλητων ατομικών κινήτρων. Τα εν λόγω κίνητρα καθοδηγούμενα από υπέρμετρες φιλοδοξίες ή παρωθούμενα από εσωτερικές-εξωτερικές κρίσεις υπερφαλαγγίζουν τους ηθικό-δικαιακούς κανόνες και απολήγουν σε καταστάσεις όπου κυριαρχεί το ατομικό συμφέρον και η αναρχία.

Αναλυτικότερα βλέπε Boucher D., 1998, *Political Theories of International Relations*, Oxford: Oxford University Press, σ. 29-30.

¹⁵ Βλέπε σχετικά Doyle, 1997, ό.π., σ. 81.

τους.¹⁶ Γεγονός που καταδεικνύει ότι η αμεταβλητότητα της ανθρώπινης φύσης δεν αντανακλάται στη σταθερότητα της κοινωνικοπολιτικής πράξης. Αυτό γιατί τόσο τα άτομα όσο και οι συλλογικές οντότητες υποκινούνται και παρωθούνται από τρία αξονικά κίνητρα –το συμφέρον, την τιμή και τον φόβο (Αθηναϊκό Αρχέτυπο)¹⁷ – με απότοκο την ανάπτυξη ανταγωνιστικών-συγχρουσιακών δράσεων-ενεργειών μεταξύ αλλήλων για την αύξηση της ισχύος τους.¹⁸

Ο ανωτέρω θεωρητικός προβληματισμός, επαληθεύεται εμπειρικά μέσα από την περιγραφή του Πελοποννησιακού πόλεμου, αναδεικνύοντας ότι τα άτομα (κυρίως οι διαμορφωτές πολιτικής) λειτουργούν ιδιοτελώς σε συνάρτηση τα συμφέροντα τους. Ενίοτε προτιθέμενα να θυσιάσουν το μακροπρόθεσμο συλλογικό συμφέρον για την πραγμάτωση βραχυπρόθεσμων ατομικών κερδών. Συνεπακόλουθα η πολιτική συμπεριφορά των κρατών διαμορφώνεται, κατά μείζονα βαθμό και

---

¹⁶ Υπό το εν λόγω πρίσμα ο H.Morgenthau, παρατηρεί ότι τα άτομα καθοδηγούνται από βαθιά ριζωμένα ορμέμφυτα, τα οποία συνιστούν τους υποστηρικτικούς και διαμορφωτικούς συντελεστές της εκάστοτε κοινωνίας. Στα ορμέμφυτα αυτά εμπερικλείονται η επιβίωση, το δικαίωμα στη ζωή, η διαίωσιση-αναπαραγωγή του είδους και η επικράτηση-υπεροχή έναντι όλων. Αναλυτικότερα βλέπε Morgenthau H., 1948, *Politics among Nations*, NY: Alfred Knopf, σ. 38-39.

¹⁷ Το αξίωμα ότι όλα τα ανθρώπινα όντα παρωθούνται από τα αξονικά τους κίνητρα, (φόβος, τιμή-γόητρο και συμφέρον), να ασκούν εξουσία – επιβολή πάνω σε τρίτους– όπου και όποτε αυτό καθίσταται εφικτό, στα πλαίσια ορθολογιστικών αξιολογήσεων της κατανομής ισχύος, είναι γνωστό ως Αθηναϊκή θέση. Αυτό γιατί οι Αθηναίοι πρέσβεις το χρησιμοποίησαν για να αιτιολογήσουν-νομιμοποιήσουν, λόγω της απειλής έναντι του συμφέροντος επιβίωσης της Αθηναϊκής αυτοκρατορίας, την υποταγή της Μήλου στην Αθήνα. Βλέπε σχετικά Johnson Bagby L.M., 2000, «Fathers of International Relations? Thucydides as a Model for the Twenty-First Century», στο Gustafson L.S., *Thucydides' Theory of International Relations*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, σ. 34.

¹⁸ Βλέπε Gilpin R., 1988, «The Theory of Hegemonic War», *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4), σ. 593. Επίσης βλέπε Welch D. A., 2003, «Why International Relations theorists should stop reading Thucydides», *Review of International Studies*, 29 (3), σ. 301 - 319 (ιδίως σ. 304).

υπό το πλαίσιο των εκάστοτε εξωτερικών-εσωτερικών συνθηκών, από τις ικανότητες και των χαρακτήρα των πολιτικών τους ηγετών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο D. Kagan, « ο πελοποννησιακός πόλεμος δεν προκλήθηκε από απρόσωπες δυνάμεις, [...] αλλά από άτομα που έλαβαν λανθασμένες αποφάσεις κάτω από δύσκολες συνθήκες. Ωστόσο ούτε οι εν λόγω συνθήκες αλλά ούτε και οι συγκεκριμένες αποφάσεις ήταν αναπόφευκτες».¹⁹

Αντίστροφα το άτομο/ηγέτης εκτός από ανεξάρτητη και προσδιοριστική μεταβλητή της κρατικής υψηλής στρατηγικής, επηρεάζεται και διαμορφώνεται εντός του οριοθετημένου και κοινωνικό-πολιτικά προσδιορισμένου ηθικοκανονιστικού συστήματος της πόλης-κράτους. Η απόφαση ενός υποκειμένου να συγχρωτισθεί με άλλα υποκείμενα συγκροτώντας μια συλλογική οντότητα/κράτος που αξιώνει εσωτερική και εξωτερική κυριαρχία, προϋποθέτει τη διαμόρφωση μιας κοσμοεικόνας, (αναγκαίας και ικανής για την αυτοσυντήρηση) σμιλευμένης και κοινωνικο-πολιτικά οριοθετημένης, τόσο από τις εσωτερικές ηθικοκανονιστικές και κοινωνικό-πολιτικές μεταβλητές όσο και από τις ανεξάρτητες μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος εντός του οποίου ενυπάρχει και διαδρά η εκάστοτε συλλογική οντότητα. Δηλαδή τα ιδιοτελείς άτομα κατά την επιζήτηση ισχύος και ασφάλειας δημιουργούν ευμεγέθους πολιτικούς θεσμούς, όπως τα κράτη, τα οποία είναι εξαναγκασμένα, λόγω της απουσίας μια υπέρτατης εξουσίας και του αέναου διλήμματος ασφαλείας, να οδηγούνται σε διαρκή επιζήτηση ισχύος-ασφαλείας. Συνακόλουθα το αέναο δίλλημα ασφαλείας οδηγεί τις μεγάλες δυνάμεις στην εκδήλωση ηγεμονικών αξιώσεων ισχύος και στη

---

¹⁹ Παρατίθεται στο Welch, 2003, ό.π., σ. 315.

συγκρότηση οικουμενικών μορφών κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης, όπως οι αυτοκρατορίες.²⁰ Παρεπόμενα η κοινωνικοπολιτική αναγκαιότητα μιας μεγάλης δύναμης για την προστασία της πρωτοκαθεδρίας/ηγemonίας της, παρωθεί στην ανάπτυξη ανταγωνιστικών-συγκρουσιακών συνθηκών εντός του εκάστοτε διεθνούς συστήματος.²¹ Ως εκ τούτου η θεμελιώδη αιτία όλων των πολιτικό-στρατηγικών ανταγωνισμών για κυριαρχία και πρωτοκαθεδρία εδράζεται στην ανθρώπινη φύση και στα αξονικά της κίνητρα –ασφάλεια, κέρδος και γόητρο.

Παρά ταύτα η ένταξη του ατόμου σ' ένα κανονιστικό-θεσμικό σύστημα ελέγχου και εξισορροπήσεων καθίσταται επιτακτική αναγκαιότητα τόσο για την ύπαρξη-επιβίωση του, όσο και για την εύρυθμη λειτουργία της εκάστοτε συλλογικής οντότητας/κράτους. Ειδικότερα για τον Θουκυδίδη, η δραματικότερη στιγμή της ανθρώπινης φύσης αποκραυγαλώνεται στις περιπτώσεις της πολιτικής και φυσικής αναταραχής –

---

²⁰ Βλέπε σχετικά Tellis A.J., 1996, «Reconstructing Political Realism. The Long March to Scientific Theory», στο Frankel B., (ed.), *Roots of Realism*, London: Frank Cass, σ. 24.

²¹ Η πολιτική και κοινωνική ανάγκη είναι μια προσδιοριστική μεταβλητή στη διαμόρφωση και λειτουργία της ανθρώπινης οντότητας. Για τον Θουκυδίδη παρουσιάζεται ως ένας περιορισμός που εδράζεται στη φύση και τα πάθη των ανθρώπων, όπως αυτά αφορούνται από τις συγκεκριμένες εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες, επιβάλλοντάς τους τη διαμόρφωση και πραγμάτωση ενός οριοθετημένου τρόπου δράσης/συμπεριφοράς που απολήγει σ' ένα αναγκαίο αποτέλεσμα.

«Δεν είναι μια απρόσωπη δύναμη, αλλά είναι ριζωμένη στην αντίληψη των ίδιων των ανθρώπινων δρώντων για το τι είναι απαραίτητο. Παρά ταύτα φαίνεται να δρα με μια αντικειμενική δύναμη, σαν να μην αφήνει καμιά επιλογή. Η μεγαλύτερη σημασία της έννοιας της ανάγκης στην Ιστορία είναι η πεποίθηση του Θουκυδίδη ότι ήταν η αιτία του ίδιου του πολέμου». Zagorin P., 2006, *Θουκυδίδης*, Αθήνα: Ποιότητα, σ. 283-284. Forde St., 1992, «Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli», *The Journal of Politics*, 54 (2), σ. 372-393, (ιδίως σ. 374-375).

στάσης.²² Για παράδειγμα ο εμφύλιος πόλεμος (στάση) στην Κέρκυρα²³ ή ο λοιμός της Αθήνας,²⁴ όπου το άτομο αναγκάζεται να δράσει υπό το πλαίσιο της αναφυόμενης χρείας/ανάγκης. Όπως περιγράφει ο Αλμούσιος ιστορικός η αιτία όλων των κακών που συνέβησαν κατά τη διάρκεια της επανάστασης στην Κέρκυρα, ήταν το κίνητρο του ατόμου για ισχύ, ως αναγνωρισμένη και καθολικά αποδεκτή νομοτέλεια του ανθρώπινου κόσμου,²⁵ αδιαφορώντας για τους νόμους,

²² Ο Θουκυδίδης ορίζει τη στάση ως ένα σύνολο συμπτωμάτων που καταδεικνύουν μια εσωτερική αναταραχή που λαμβάνει χώρα σε ενδοκρατικό επίπεδο ανεξαρτήτου ιστορικών συνθηκών και πολιτικών συστημάτων. Κατά τούτο, επιχειρεί μια ενδελεχή περιγραφή ενός προβλήματος της ανθρώπινης φύσης που δύνανται να ανιχνευθεί σε ιδιάζοντος είδους έργα και ομιλίες, με παρεπόμενο την αποκρυστάλλωση και αποκρυπτογράφηση τόσο του ψυχοσυναισθηματικού ανθρώπινου κόσμου, όσο και της εσωτερικής κοινωνικοπολιτικής κατάστασης. Βλέπε Price J.J., 2001, *Thucydides and Internal War*, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 37-38. Zagorin, 2006, σ.167.

²³ Η επανάσταση/στάση στην Κέρκυρα αποτελεί υποδειγματική περιγραφή της φύσης, της έκτασης και του μεγέθους των αποτελεσμάτων που δύνανται να προσλάβει μια εμφύλια σύγκρουση στο εσωτερικό της πόλης-κράτους. Ο Θουκυδίδης περιγράφει την εξάπλωση των εμφύλιων διαμαχών σε ολόκληρο το Ελληνικό υποσύστημα, λόγω του Πελοποννησιακού πολέμου, καθώς οι ολιγαρχικές και δημοκρατικές πολιτικές ομάδες-φατρίες, ανταγωνίζονταν για την επικράτησή τους μέσω εξωτερικής εξισορρόπησης από τους Αθηναίους και τους Σπαρτιάτες αντίστοιχα. Το μείζον αίτιο της στάσης, σύμφωνα την ανάλυση του Θουκυδίδα, είναι η ανθρώπινη φύση. Γιατί «[...] όταν έρθει ο πόλεμος που φέρνει στους ανθρώπους την καθημερινή στέρηση, γίνεται δάσκαλος της βίας κι ερεθίζει τα πνεύματα του πλήθους σύμφωνα με τις καταστάσεις που δημιουργεί». (Γ 82). Βλέπε αναλυτικότερα Zagorin, 2006, ό.π., σ. 168-171.

²⁴ Όπως περιγράφεται από τον Θουκυδίδη την περίοδο του λοιμού, ο φόβος του θανάτου τύφλωσε τη διάκριση μεταξύ έννομων και έκνομων πράξεων και αποδείχθηκε υπέρτερος από τις αντιστάσεις της ανθρώπινης φύσης. *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Β', κεφ. 53. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'. Για εκτενέστερη ανάλυση της συγκεκριμένης πτυχής βλέπε, Forde St., 2000, «Power and Morality in Thucydides», στο Gustafson L.S., (ed.) *Thucydides' Theory of International Relations*, ό.π., σ. 155-157. Boucher, 1998, ό.π., σ. 48, 52, 83.

²⁵ Βλέπε σχετικά Kokaz, 2001, ό.π., σ. 38.

την τάξη και τη δικαιοσύνη.²⁶ Με διαφορετική διατύπωση στις περιπτώσεις που εκδηλώνονται άνευ προηγουμένου ανθρωπίνες τραγωδίες, η ύπαρξη και η εφαρμογή τόσο του εθιμικού-εσωτερικού όσο και του διεθνούς δικαίου καθίσταται ανέφικτη. Ουσιαστικά υπερφαλαγγίζεται και καταλύετε από το ανθρώπινο ορμέμφυτο για επιβίωση-αυτοσυντήρηση, γεγονός που προδηλώνει τη σύζευξη μεταξύ της στάσης και των διακρατικών ένοπλων συρράξεων.

Στο εν λόγω σημείο εδράζεται και η υπέρτατη τραγωδία του Πελοποννησιακού πολέμου, επηρεάζοντας και ένα μείζονα μέρος του έξω ελληνικού κόσμου καθώς και το σύνολο υποσύστημα των Ελληνικών πόλεων-κρατών.²⁷ Αναφερόμαστε στην καταστροφικότητα της ανθρώπινης φύσης και στον

---

²⁶ Βλέπε, Kokaz, 2001, ό.π., σ. 33-34. Bedford D. & Workman T., 2001, «The tragic reading of the Thucydidean tragedy», *Review of International Studies*, 27 (1), σ. 51-67, (ιδίως σ. 62-63).

²⁷ Doyle, 1997, ό.π., σ. 35. Σύμφωνα με την ανάλυση του Θουκυδίδη, ο Πελοποννησιακός πόλεμος ήταν ο μεγαλύτερος και σπουδαιότερος από όλους τους προηγούμενους πολέμους γιατί οι δύο πόλοι (Αθήνα-Σπάρτη) του Ελληνικού υποσυστήματος βρίσκονταν στην ακμή της δύναμής τους, ενώ συμμετείχαν ή ήταν έτοιμες να συμμετάσχουν όλες οι πόλεις-κράτη. *Θουκυδίδου Ιστορία* βιβλ. Α', κεφ. 1., Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'. Επιπρόσθετα το μέγεθος της καταστρεπτικότητας των στρατιωτικών επιχειρήσεων όσο και το σύνολο των φυσικών καταστροφών που έλαβαν χώρα καθόλη τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου αποτελούν κριτήριο του βαθμού σπουδαιότητάς του. Βλέπε σχετικά Zagorin, 2006, ό.π., σ. 65-66, και Boucher, 1998, ό.π., σ. 53.

«[...] Εκτός απ' αυτό πολλά από τα όσα αναφέρονται σε παλιές διηγήσεις, τα οποία όμως σπάνια επαληθεύονταν, έγιναν πιστευτά. Γιατί έγιναν πολλοί και καταστρεπτικοί σεισμοί και εκλείψεις ηλίου πολύ συχνότερες από όσες μπορούσαν να μνημονευτούν για τις παλιές εποχές. Μεγάλες ξηρασίες σημειώθηκαν σε πολλά μέρη και προκάλεσαν λιμούς και τέλος φοβερή επιδημία, που προξένησε μεγάλες βλάβες και καταστροφή. Όλα αυτά έγιναν κατά την διάρκεια του πολέμου». *Θουκυδίδου Ιστορία* βιβλ. Α', κεφ. 23. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'.

Σε σύγκριση με το σύγχρονο διεθνές σύστημα, ο Πελοποννησιακός πόλεμος δύναται ν' αποτελέσει το αρχέτυπο μεταγενέστερων παγκόσμιων πολέμων. Για παράδειγμα ο βρετανός G.Murray, αμέσως μετά την λήξη του Α'Π.Π. (το 1918) σε δημοσίευσή του με τίτλο *Our Great War and the*

κίνδυνο της μη νομιμοποιημένης χρήσης της ένοπλης βίας, ως απόρροια της κατάλυσης των ηθικών αξιών κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης-εφαρμογής τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής.²⁸ Παρεπόμενα ο M. Doyle αποφαινεται ότι η μεγαλύτερη τραγωδία στην ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου αποχρυσταλλώνεται στην καθυπόταξη της Αθηναϊκής πολιτείας στην ένταση μεταξύ των ατομικών συμφερόντων και των αρετών της αθηναϊκής κοινωνίας, απότοκο των πιέσεων του πολέμου και των ανορθολογικών αποφάσεων της πολιτικής ηγεσίας. Συνεπακόλουθα η στρατιωτική ήττα της Αθήνας εδράζεται στην εσωτερική διαμάχη, στην επικράτηση των ιδιωτικών φατριών έναντι της κοινωνικό-πολιτικής ολοκλήρωσης.²⁹ Δηλαδή στην κατηγοριοποίηση και ενέταξη του πληθυσμού σε δημοκρατικούς και ολιγαρχικούς, με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολιτικών φατριών που επιζη-

---

Great War of the Ancient Greeks, απέδωσε στον Θουκυδίδη την ικανότητα να βλέπει «τόσο το παρόν όσο και το παρελθόν [...] με το ίδιο καθαρό μάτι», επισημαίνοντας μια σειρά ομοιοτήτων μεταξύ του ΑΠ.Π. και του Πελοποννησιακού πολέμου. Βλέπε εκτενέστερα Zagorin, 2006, ό.π., σ.19. Ομοίως Ντ. Κέιγκαν, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Από τη σκοπιά των Ελλήνων του 5^{ου} αιώνα, τούτη η σύρραξη θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί ως ένας παγκόσμιος πόλεμος, σαν κι αυτόν που βίωσαν την περίοδο 1914-1918 οι Ευρωπαίοι του καιρού εκείνου.[...] Έμελλε να κοστίσει στους Αθηναίους περισσότερο από το ένα τρίτο του πληθυσμού τους, την απώλεια του στόλου τους, των τειχών και της ηγεμονίας τους και, για λίγο καιρό, ακόμη και την απώλεια της δημοκρατίας και της αυτονομίας τους». Κέιγκαν Ντ., 2005, *Περικλής ο Αθηναίος και η γέννηση της δημοκρατίας*, Αθήνα: Ωκεανίδα, σ. 358-359.

²⁸ Υπό το εν λόγω πλαίσιο ο H.Morgenthau, παρατηρεί ότι κακία της ανθρώπινης φύσης είναι απότοκο δύο οντολογικών διακριτών κινήτρων: της ιδιοτέλειας που εδράζεται στην υπαρκτική αναγκαιότητα για επιβίωση και στην πλεονεξία, απόρροια των ατομικών επιλογών που επιδιώκουν την χαρά της κατάκτησης και της πρωτοκαθεδρίας. Morgenthau H., 1946, *Scientific Man vs. Power Politics*, Chicago: The University of Chicago Press, σ. 193-194.

²⁹ Βλέπε αναλυτικότερα Κοντογιώργης Γ., 2022, *Η δημοκρατία και ο πόλεμος στον Θουκυδίδη*, Αθήνα: Ποιότητα, σ. 443-458.

τούσαν τη συνεργασία τους με ομοειδείς εξωτερικές πολιτικές παρατάξεις, με αντικειμενικό σκοπό την εξισορρόπηση των εσωτερικών τους ανταγωνιστών.³⁰

Υπό το πλαίσιο της ανωτέρω περιγραφής συνάγεται ότι οι προϋποτιθέμενες συνθήκες για την ανάπτυξη και αγαστή λειτουργία της πολιτικής ζωής, συγκρούονται με τους υψηλότερους στόχους της πολιτικής πράξης, δημιουργώντας μια τραγική κατάσταση για τις ανθρώπινες οντότητες.³¹ Για παράδειγμα αν και η αγαστή λειτουργία της Αθηναϊκής θαλάσσιας αυτοκρατορίας ήταν προϋποτιθέμενη συνθήκη για τη σταθερότητα-ανάπτυξη της Αθηναϊκής κοινωνίας, οι προϋποτιθέμενες συνθήκες/τα κίνητρα –κέρδος, γόητρο, εξουσία– για την αυτοσυντήρησή της, μετεξελίχθηκαν σε γενεσιουργές αιτίες της παρακμής της.³² Αντίστοιχα, η προσδιοριστική μεταβλητή της ανθρώπινης φύσης εξειδικεύεται και εξαντικειμενικεύεται

---

³⁰ Doyle M., 1990, «Thucydidean Realism», *Review of International Studies*, 16 (3), σ. 223-237, (ιδίως σ. 234). Doyle, 1997, ό.π., σ.75.

³¹ Ο P. Zagorin αναφέρει σχετικά με το στοιχείο του τραγικού που κυριαρχεί στη Θουκυδίδη ανάλυση. «Ορισμένοι μελετητές πιστεύουν ότι μια αίσθηση του τραγικού κυριαρχεί στην αντίληψή του για την ιστορία, ότι το έργο του είναι δομημένο πάνω σε ένα τραγικό πρότυπο και ότι, όπως συμβαίνει και στην τραγωδία, το θέμα του είναι η δυστυχία και η απώλεια σε μεγάλη κλίμακα. Όμως, παρ' ότι είναι η αλήθεια ότι η *Ιστορία* του Θουκυδίδη περιλαμβάνει πολύ τραγικά επεισόδια, όπως ο λοιμός στην Αθήνα, η καταστροφή των Πλαταιών και η Σικελική εκστρατεία, είναι αμφισβητήσιμο το εάν θα πρέπει να θεωρείται έργο τραγωδίας». Zagorin, 2006, ό.π., σ. 278-279.

Αφορμωμένοι από την ανωτέρω προβληματική, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε ως υπόθεση εργασίας ότι αν και διαμφισβητείται η αποκρουστικότητα του Πελοποννησιακού πολέμου ως έργου τραγωδίας, σίγουρα δύναται να θεωρηθεί ότι περιγράφει, καταγράφει και αποτυπώνει έργα και πράξεις του τραγικού στοιχείου της ανθρώπινης φύσης, είτε σε περιπτώσεις που απειλείται η υπαρκτική της επιβίωση, είτε σε περιπτώσεις που δεν υπόκειται σε πολιτικοδιοικητικά και ηθικοκανονιστικά συστήματα ελέγχου και εξισορροπήσεων.

³² Βλέπε Riley J., 2000, «Freedom and Empire. The Politics of Athenian Imperialism», στο Gustafson L.S., (ed.) *Thucydides' Theory of International Relations*, ό.π., σ. 138.

στην ανάλυση της προσωπικότητας, της ευφυΐας, των αρετών και του ηθικού χαρακτήρα του πολιτικού ηγέτη³³. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των αντιμαχόμενων πολιτικών ηγετών, είτε για την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος³⁴, είτε για την προαγωγή ιδιοτελών συμφερόντων, είτε λόγω της ακόρεστης

³³ Ενδεικτικά παραδείγματα προαγωγής ιδιοτελών συμφερόντων μέσα από τη διαμόρφωση και εφαρμογή της υψηλής στρατηγικής είναι οι περιπτώσεις των στρατηγών Βρασίδα της Σπάρτης και του Κλέωνα της Αθήνας. «Αλλά μετά την νέαν ήτταν, την οποίαν οι Αθηναίοι έπαθαν εις την Αμφίπολιν, και τον θάνατον του Κλέωνος και του Βρασίδα, οι οποίοι πρό πάντων αντέπρατταν κατά της ειρήνης από τα δύο μέρη ούτος ένεκα των επιτυχιών και της γενικής εκτιμήσεως που του προσεπόριζεν ο πόλεμος, εκείνος διότι ενόμιζεν ότι αποκαθισταμένης της ησυχίας, η μοχθηρία του θα ήτο καταφανεστέρα και αί διαβολαί του ολιγώτερον πιστευταί). Ε'16". Τοιουτοτρόπως τόσος ο βασιλιάς της Σπάρτης Πλειστοάναξ όσο και ο Αθηναίος στρατηγός Νικίας, ήταν θερμοί υποστηρικτές της ειρήνης για ιδιοτελής σκοπούς. «[...] οι δύο κυριώτατοι υποστηρικταί της πολιτικής της ειρήνης εις τας δύο πόλεις, ο Πλειστοάναξ, [...] και ο Νικίας, [...] Ο μεν Νικίας, διότι ήθελεν, [...], να εξασφαλίση οριστικώς την καλήν του τύχην, ν' αναπαυθή ο ίδιος του λοιπού από τας ταλαιπωρίας του πολέμου και να εξασφαλίση εις τους συμπολίτας του ομοίαν ανάπαυσιν, [...] Ο Πλειστοάναξ, εξ άλλου, διότι οι εχθροί του διέβαλλαν αυτόν, [...] και δεν έπαυαν, οσάκις, επήρχετο ατυχία τις, να διεγείρουν τας ανησυχίας της συνειδήσεως των Λακεδαιμονίων, αποδίδοντες αυτήν εις την παράνομην επιστροφήν του» Ε' 16. Εκτενέστερα βλέπε Price, 2001, ό.π., σ. 240-254.

³⁴ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αλιβιάδη, ο οποίος υποστηρίζει με πάθος την εκστρατεία στη Σικελία για να ικανοποιήσει πρωτίστως την υπέρμετρη φιλοδοξία του και το προσωπικό του όφελος.

«[...] Αλλά μετά μεγίστης ζέσεως εξώθει εις την εκστρατείαν ο Αλιβιάδης, [...], και διότι ήθελε ν' αντιπολιτευθεί τον Νικίαν, [...] και διότι ούτος ωμίλησε περί αυτού υβριστικώς. Προ πάντων όμως, διότι επεθύμει ν' ασκήση την αρχηγίαν, ελπίζων ούτω και την Σικελίαν να κατακτήση και την Καρχηδόνα, και συγχρόνως δια των πολεμικών του επιτυχιών να εξυπηρετήση τα προσωπικά του συμφέροντα, αποκτών και πλούτη και δόξαν. Πράγματι, κατέχων υπέροχον θέσιν μεταξύ των πολιτών, επεδίδετο εις ικανοποίησιν των επιθυμιών του, εν σχέσει προς τας ιπποτροφίας και την άλλην πολυτέλειαν, υπεράνω των μέσων, τα οποία διέθετε, και τούτο πρό πάντων έγινε βραδύτερον αιτία της καταστροφής της πόλεως». *Θουκυδίδου Ιστορίαι*, βιβλ. Ζ', κεφ. 15. Μετάφραση Ε. Βενιζέλου, τόμος 4^ο. Επίσης βλέπε Price, 2001, ό.π., σ. 254-263.

ηγετικής φιλοδοξίας και πλεονεξίας για την επίτευξη υπέρμετρων πολιτικών στόχων που συνεγείρει τις μάζες,³⁵ αναδεικνύεται σε μείζονα μεταβλητή στη διαδικασία προσδιορισμού, διαμόρφωσης και εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής τόσο της Αθήνας όσο και της Σπάρτης.³⁶ Τοιουτοτρόπως η πλεονεξία και η υπέρμετρη φιλοδοξία των Αθηναίων,³⁷ αποκρυσταλλώνονται «στη δημηγορία του Αλκιβιάδη³⁸ ενώπιον

---

³⁵ Η απώλεια του μέτρου στην πολιτική πράξη και στην κοινωνική συνδιαλλαγή του ατόμου το ωθεί στην πλεονεξία, δηλαδή στην άμετρη επιθυμία για περισσότερα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά οφέλη. Για παράδειγμα η πλεονεξία της ανθρώπινης φύσης, προδηλώνεται στην αθηναϊκή φιλοδοξία, όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Θουκυδίδης: «[...] Ήταν τόσο η πεποίθησή τους ότι κάθε επιχείρησή τους θα πετύχαινε, ώστε δεν μπορούσαν ν' ανεχθούν καμία αποτυχία. Είχαν την αξίωση να έχουν παντού επιτυχίες και στα όσα ήσαν δυνατά και στα εξαιρετικά δύσκολα εγχειρήματα, ανεξάρτητα από το αν είχαν κάνει τις ετοιμασίες τους όπως έπρεπε ή όχι. Η αιτία ήταν οι πολλές κι απροσδόκητες επιτυχίες τους που τους είχαν δημιουργήσει μεγάλες ελπίδες». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Δ', κεφ. 65.4. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'.

³⁶ Η πολιτική επιλογή της Σπάρτης να εγκαταλείψει τα ηνία της συμμαχίας των ελληνικών πόλεων-κρατών μετά το τέλος του Ελληνοπερσικού πολέμου προς όφελος της Αθήνας, εδραζόταν σε μια διαμάχη προσωπικότητων. Συγκεκριμένα « η Σπάρτη είχε διορίσει τον Πausανία του Κλεομβρότου, αρχηγό των ελληνικών δυνάμεων.[...] Ο βίαιος τρόπος του είχε αρχίσει να δυσαρεστή τους Έλληνες και ιδιαίτερα τους Ίωνες και όσους άλλους είχαν πρόσφατα ελευθερωθή από τον ζυγό του Βασιλεύς(των Περσών).[...] Πολλά του καταμαρτυρούσαν οι Έλληνες που έφταναν στην Σπάρτη, γιατί συμπεριφερόταν περισσότερο σαν τύραννος παρά σαν στρατηγός. Η ανάκλησή του έτυχε να γίνη την ίδια εποχή που άλλοι σύμμαχοι, εκτός από τους Πελοποννησίους, από μίσος προς τον Πausανία, πήγαν με το μέρος των Αθηναίων». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Α', κεφ 95. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'.

³⁷ Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη το κίνητρο της φιλοδοξίας των Αθηναίων, δηλαδή της άενης προσδοκίας και επιθυμίας τους για υπέρμετρα κέρδη, εδραζόταν κυρίως σε ψυχολογικά-συναισθηματικά στοιχεία, μεταξύ των οποίων η αγάπη για δράση και η προάσπιση του αθηναϊκού γοήτρου. Για εκτενή ανάλυση βλέπε Romilly, 2004, ό.π., σ. 104-110.

³⁸ Ο Θουκυδίδης, μέσα από την περιγραφική ανάλυση της προσωπικότητας του Αλκιβιάδη, καταδεικνύει ότι ο τελευταίος υποστήριξε ένθερμα

της Εκκλησίας του Δήμου ενόψει της απόφασης για την εκστρατεία στη Σικελία» αποκωδικοποιώντας «τη στρατηγική της ηγεμονίας επί του συνόλου των ελληνικών πόλεων αλλά και πέραν αυτών, επί των βαρβάρων».³⁹ Κατά τούτο, η εν λόγω πολιτική επιλογή, εδραζόμενη στην ακόρεστη ελπίδα των Αθηναίων,⁴⁰ υπονόμει τους όποιους συνετούς και μεθοδικούς ορθολογικούς υπολογισμούς τόσο για τη διάγνωση

τη Σικελική εκστρατεία για αμιγώς ιδιοτελή συμφέροντα. Π.χ. για να αντικρούσει την αιτιολόγηση του Νικία, αναφορικά με τον άμεσο κίνδυνο στρατηγικής υπερεπέκτασης της Αθήνας, καθώς και από τις προσωπικές του φιλοδοξίες για εξουσία/διακυβέρνηση ή οποία μεταφράζονταν σε πλούτο και φήμη. Βλέπε σχετικά βιβλίο VI, κεφ. 15. Αναλυτικότερα βλέπε Hrezo M., 2000, «Thucydides, Plato, and the Kinesis of Cities and Souls», στο Gustafson L.S., (ed.) *Thucydides' Theory of International Relations*, ό.π., σ. 48-50.

³⁹ Κοντογιώργης, 2022, ό.π., σ. 374. Για τον Αλκιβιάδη η επιθετική υψηλή στρατηγική της κατάκτησης εδαφικών περιοχών, συνιστά το θεμελιακό υπόβαθρο της θαλάσσιας Αθηναϊκής αυτοκρατορίας και μια αναπόδραστη αναγκαιότητα για την ίδια την ύπαρξη και τη λειτουργία της Αθήνας ως αξονικού πόλου του διεθνούς συστήματος. Για τον λόγο αυτό η εκστρατεία και η κατάκτηση της Σικελίας είναι το πρώτο βήμα για την επέκταση της Αθηναϊκής ηγεμονίας σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο αλλά και πέρα από αυτόν. Ο Αλκιβιάδης αναφέρει χαρακτηριστικά:

«[...] Είς την Σικελίαν επλεύσαμεν όπως, αν δυνηθώμεν, υποτάξωμεν κατά πρώτον λόγον τους Σικελιώτας, κατοπίν δε αυτών και τους Έλληνας επίσης κατοίκους της Ιταλίας και έπειτα όπως επιδιώξωμεν την κατάκτησιν των Καρχηδονιακών κτήσεων και αυτής της Καρχηδόνας. Εάν πάσαι αύται αί επιχειρήσεις, η τουλάχιστον αί περισσότεραι, επετύχωναν, σκοπός μας ήτο να επιτεθώμεν τότε κατά της Πελοποννήσου.[...] και ηλπίζωμεν ούτω να σας καταβάλωμεν ευκόλως και εκτείνωμεν ακολούθως την κυριαρχίαν μας και εφ' ολοκλήρου του κόσμου.[...]». *Θουκυδίδου Ιστορίαι*, βιβλ. Ζ, κεφ. 90. Μετάφραση Ε.Βενιζέλου, τόμος δ'.

⁴⁰ Αξίζει να επισημανθεί ότι τόσο η πολιτική ελίτ της αθηναϊκής κοινωνίας όσο και τα κατώτερα στρώματα ήταν ευνοϊκά διακείμενα στη διατήρηση της θαλάσσιας αυτοκρατορίας και στην ενάσκηση μιας ιμπεριαλιστικής υψηλής στρατηγικής λόγω του κέρδους-πλούτου που τους απέφερε. Για παράδειγμα τα ναυπηγεία του Πειραιά προσέφεραν εργασία σε ανειδίκευτους εργαζόμενους, τεχνίτες και φύλακες. Επίσης το πρόγραμμα εσωτερικής ανοικοδόμησης που εφάρμοσε ο Περικλής, ήταν σημαντική πηγή

των απειλών του διεθνούς συστήματος όσο και για τα ενδεχόμενα αποτελέσματα της Σικελικής εκστρατείας.

«[...] Και πάντες ανεξαιρέτως κατελήφθησαν από ζωηροτάτην επιθυμίαν να μετάσχουν της εκστρατείας, οι μιν πρεσβύτεροι διότι ήσαν πεπεισμένοι ότι η θα υποτάξουν την Σικελίαν, ή εν πάση περιπτώσει τοιαύτη στρατιωτική δύναμις ήτο αδύνατον να υποστή καταστροφήν, οι νεώτεροι δι' ως εκ της επιθυμίας να ιδούν και θαυμάσουν μακρυνήν χώραν, ηνωμένης με την ελπίδα της αισίας επιστροφής, ενώ το πολύ πλήθος, δηλαδή οι στρατιώται απέβλεπαν, όχι μόνον εις την μισθοδοσίαν του παρόντος, αλλά και εις την επέκτασιν της Αθηναϊκής κυριαρχίας, ως εκ της οποίας ήλπιζαν να εξασφαλίσουν μονίμως έμμισθον υπηρεσίαν εις το μέλλον. Ούτως ώστε, ένεκα του γενικού ενθουσιασμού, οι τυχόν διαφωνούντες, φοβούμενοι μήπως καταψηφίζοντες θεωρηθούν κακοί πατριώται εσιώπων».⁴¹

Καταληκτικά δύναται να υποστηριχθεί ότι τα ψυχόρμητα και ο προσωπικός χαρακτήρας των Αθηναίων ηγετών λειτούργησαν ως παρεμβαίνουσες μεταβλητές, επαυξάνοντας ή απομειώνοντας αντίστοιχα την αποτελεσματικότητα της Αθηναϊκής υψηλής στρατηγικής κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου.⁴²

εσόδων για τους απλούς Αθηναίους. Ενώ πολύ μεγαλύτερες αμοιβές λάμβαναν οι ναυτικοί και οι στρατιώτες. Τοιουτοτρόπως η θαλάσσια αυτοκρατορία παρείχε στην αθηναϊκή ελίτ αρκετές ευκαιρίες για πλουτισμό, φήμη και κύρος. Συγκεκριμένα υπήρχαν εμπορικές ευκαιρίες για αγορές ξένων εδαφικών περιοχών, συμβόλαια για τη συντήρηση του στόλου και οι υπηρεσίες για τα κοινά. Για εκτενή ανάλυση βλέπε Garst W.D., 2000, «Thucydides and the Domestic Sources of International Politics», στο Gustafson L.S., (ed.) *Thucydides' Theory of International Relations*, ό.π., σ. 89-90.

⁴¹ *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Ζ, κεφ. 24. Μετάφραση Ε. Βενιζέλου, τόμος δ'.

⁴² Για παράδειγμα ο Νικίας χαρακτηρίζεται από μετριοπάθεια, σύνεση και σταθερότητα στις πολιτικοστρατηγικές του επιλογές. Αντίθετα ο Αλκιβιάδης διακατέχετε από τόλμη, ενεργητικότητα, ταχεία αντίληψη των πραγμάτων, ευ μεταβλητότητα στις πολιτικό-στρατηγικές του επιλογές,

2. Ο ρόλος του ηγέτη στη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής

Αντίστροφα ο ρόλος του ηγέτη δύναται να αποβεί προσδιοριστικός στη διαμόρφωση-εφαρμογή της υψηλής στρατηγικής,⁴³ με άξονα την ορθή σκέψη⁴⁴ –λογική– μετριάζοντας

αμετροπέπια και ιδιοτέλεια. Ο Κλέων ήταν σκληρός, ανέντιμος, ασυνείδητος και αδίστακτος, ενώ ο Δημοσθένης ήταν γενναίος, τολμηρός, δραστήριος, ικανός να εξυψώνει το πνεύμα των στρατιωτών, αλλά και απερίσκεπτος, γεγονός που οδηγεί στην εφαρμογή μιας σαθρούς και αμετροεπής στρατηγικής. Για εκτενέστερη ανάλυση βλέπε Westlake H.D., 1968, *Individuals in Thucydides*, Cambridge: Cambridge University Press, κεφ. v,vi, vii,xi,xii,xiii.

⁴³ Για μια συντομογραφική περιγραφή των σημαινόντων πολιτικών-στρατιωτικών ηγετών Αθήνας-Σπάρτης κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου βλέπε Zagorin, 2006, ό.π., σ. 115-119. Για εκτενέστερη ανάλυση βλέπε Westlake, 1968, ό.π.

⁴⁴ Για εκτενή ανάλυση βλέπε Bedford D. & Workman T., 2001, ό.π., σ. 56-59.

Στηριζόμενοι στο υπόβαθρο των τριών επιπέδων της Θουκυδίδειας ανάλυσης, παρατηρούμε ότι όπως και στο πρώτο επίπεδο –άτομο – η συνετή συμπεριφορά είναι εκείνη η οποία αντιστέκεται στα πάθη, έτσι και στο δεύτερο επίπεδο –κράτος– μια ορθολογιστική και ηθικοκανονιστική πολιτική συμπεριφορά είναι εφικτή όταν ο πολιτικός ηγέτης ενεργώντας ανιδιοτελώς και συνετά επιβάλλει τη βούλησή του στα ορμέμφυτα των μαζών. Αναλυτικότερα βλέπε, Romilly, 2004, ό.π., σ. 441-453. Υπό το παραπάνω πρίσμα αξίζει να επισημανθεί ότι τα προσδιοριστικά κίνητρα της ανθρωπίνης φύσης, όπως η απληστία, η πλεονεξία-φιλοδοξία και η επιθετικότητα, αποκρυσταλλώνουν τις λειτουργίες των ψυχόρμητων που επιδρούν στη φύση των ατόμων σε περιόδους κατάλυσης του νόμου και της τάξης –στάση. Βλέπε Price, 2001, ό.π., σ. 28.

και συγκρατώντας τα αχαλίνωτα πάθη των μαζών. Αναλυτικότερα τα παραδείγματα του Θεμιστοκλή⁴⁵ και του Περικλή⁴⁶ είναι χαρακτηριστικά της σημασίας της προσωπικότητας και των αρετών του εκάστοτε πολιτικό-στρατιωτικού ηγέτη για την επίλυση του θεμελιώδους κοινωνικοπολιτικού προβλήματος κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης και εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής. Εάν και με ποιον τρόπο, ο εκάστοτε πολιτικός ηγέτης θα μπορέσει να συνταιριάσει τη διάσταση που αναφύεται μεταξύ μιας ριψοκίνδυνης τολμηρής-αναθεωρητικής πολιτικής και μιας συνετής πολιτικής για τη διατήρηση

---

⁴⁵ Ο Θουκυδίδης αποδίδει στον Θεμιστοκλή τα ακόλουθα χαρακτηριστικά.

«Ο Θεμιστοκλής ήταν άνθρωπος με μεγάλα φυσικά χαρίσματα και άξιος, γι' αυτό, του μεγαλύτερου θαυμασμού. Χάρη στην έμφυτη οξυδέρκεια του την οποία χρωστούσε σε μελέτη (ούτε της πρόσθετε τίποτε ή προετοιμασία) ήταν σε θέση να κρίνει ταχύτατα ποια ήταν η καλύτερη λύση για τα προκείμενα ζητήματα και να προβλέπει τα μέλλοντα να συμβούν. Είχε την ικανότητα να εξηγεί καθαρά τις υποθέσεις που διαχειριζόταν, αλλά και όταν ακόμα δεν ήξερε ένα ζήτημα, ήταν πάντα σε θέση να εκφέρει μια σωστή κρίση και ήταν ικανός να προβλέπει τα ευνοϊκά ή αντίξοα στοιχεία που κρύβει το άδηλο μέλλον. Με μια λέξη τα φυσικά του χαρίσματα και η ταχύτατη αποφασιστικότητά του τον ανέδειξαν άριστο στο ν' αυτοσχεδιάζει, σε κάθε περίπτωση, τα όσα έπρεπε να κάνει». Τοιουτοτρόπως περιγράφει και τον Περικλή ως τη «μεγαλύτερη προσωπικότητα της Αθήνας και στα λόγια και στα έργα». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Α', κεφ. 138-139. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'. Ηριδανός-Αθήνα.

⁴⁶ Ο Θουκυδίδης αναφέρει σχετικά για τον χαρακτήρα του Περικλή: «Δεν προσπαθούσε ν' αποκτήσει επιρροή με παράνομα μέσα και δεν κολάκευε το πλήθος με ρητορείες, και είχε τόσο μεγάλο κύρος, ώστε μπορούσε να τους εναντιωθεί και να προκαλέσει την οργή τους.[...] Έτσι η πολιτεία φαινομενικά ήταν δημοκρατία, ενώ πραγματικά την κυβερνούσε ο πρώτος της πολίτης». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Β' κεφ. 65.5.

Τοιουτοτρόπως ο Ντ. Κέιγκαν παρατηρεί ότι: «Το ρητορικό του ταλέντο, η πολιτική του οξυδέρκεια, το οργανωτικό του πνεύμα και οι επιτυχίες του, του επέτρεψαν να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις από όπου και αν προέρχονταν. Κέρδισε, επίσης, πολύτιμη υποστήριξη χάρη στην ευγένεια, τον προσεκτικό σχεδιασμό και τη δυναμική παρουσίαση ενός οράματος για το μεγαλείο της πόλης του, το οποίο έδινε νόημα στη ζωή όλων των πολιτών της». Κέιγκαν, 2005, ό.π., σ.101.

του status quo.⁴⁷ Επειδή οι μάζες διακατέχονται από αέναα πάθη και επιθετικά ένστικτα, τα οποία είτε τιθασεύονται και ελέγχονται από ορθολογικά σκεπτόμενους ηγέτες, είτε ελευθερώνονται και ενδυναμώνονται από τις εύφλεκτες ρητορείες των δημαγωγών, ο κανόνας της λογικής –ορθής σκέψης– είναι ο αξονικός πυλώνας για τη διαμόρφωση- εφαρμογή μιας συννετούς, προορατικής, ορθολογικής και λυσιτελούς υψηλής στρατηγικής. Ειδικότερα μέσα από την ανάλυση του Θουκυδίδη καταδεικνύεται ότι η ανθρώπινη φύση καθοδηγείται από ισχυρά ορμέμφυτα παθών και σθένους, τα οποία παρωθούν είτε σε πολιτικές δράσεις για την επίτευξη μεγαλεπήβολων πολιτικών στόχων,⁴⁸ (όπως είναι η ηγεμονική χρήση της ισχύος ή η επίτευξη περιφερειακής ηγεμονίας), είτε σε περιόδους κατάρρευσης-αποσάθρωσης των εσωτερικών κοινωνικοπολιτικών δομών,⁴⁹ στις οποίες η επίδραση των εν λόγω ορμέμφυτων είναι προσδιοριστική, γεγονός που ενέχει ολέθριες συνέπειες για τον ανθρώπινο βίο.⁵⁰ Η εξιδανικευμένη εικόνα του πολιτικού ηγέτη, όπως περιγράφεται από τον Θουκυδίδη, αποτυπώνεται στην πολιτική προσωπικότητα του Περικλή,

⁴⁷ Βλέπε σχετικά Riley, ό.π., σ. 148-149.

⁴⁸ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Κλέων, ο σπαρτιάτης στρατηγός Βρασίδης και ο Αλκιβιάδης αναφέρει χαρακτηριστικά για το μείζονα στόχο της Σικελικής εκστρατείας:

«[...] Εις την Σικελίαν επλεύσαμεν όπως, αν δυνηθώμεν, υποτάξωμεν κατά πρώτον λόγον τους Σικελιώτας, κατόπιν δε αυτών και τους Έλληνας επίσης κατοίκους της Ιταλίας και έπειτα όπως επιδιώξωμεν την κατάκτησιν των Καρχηδονιακών κτήσεων και αυτής της Καρχηδόνας. Εάν πάσαι αι επιχειρήσεις, ή τουλάχιστον αι περισσότεραι, επιτύχοναν, σκοπός μας ήτο να επιτεθώμεν τότε κατά της Πελοποννήσου, [...] ηλπίζαμεν ούτων ας καταβάλωμεν ευκόλως και εκτείνωμεν ακολούθως την κυριαρχίαν μας και εφ' ολοκλήρου του Ελληνικού κόσμου.[...]». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Ζ', κεφ. 90. Μετάφραση Ε. Βενιζέλου, τόμος 4^ο. Επίσης για εκτενή ανάλυση των μεγαλεπήβολων πολιτικών στόχων του Κλέωνα και του Βρασίδα βλέπε H.D. Westlake, *Individuals in Thucydides*, κεφ. v, x.

⁴⁹ Αναλυτικότερα βλέπε Price, 2001, ό.π., σ. 236-237.

⁵⁰ Αναλυτικότερα βλέπε Riley, 2000, ό.π., σ. 134-135.

καθόσον διέθετε την ικανότητα της ανάσχεσης των επιθετικών ενστίκτων και των άλογων παθών των μαζών.⁵¹

«Αιτία γι' αυτό ήταν ότι εκείνος, επειδή είχε μεγάλη επιβολή από την εκτίμηση που του είχαν και τις πνευματικές του ικανότητες κι ολοφάνερα είχε αποδειχτή ανώτερος χρημάτων, συγκρατούσε τον λαό χωρίς να του περιορίζει την ελευθερία, και πιο πολύ οδηγούσε το πλήθος παρά συρόταν απ' αυτό.[...] Όταν λοιπόν καταλάβαινε ότι οι συμπολίτες του άκαιρα, από υπεροψία έφταναν να' ναι υπερβολικά τολμηροί, τους χτυπούσε με τα λόγια του ώστε να φοβούνται, κι όταν πάλι τους ένωθε φοβισμένους χωρίς λόγο, τους ξανάδινε θάρρος».⁵²

Ενώ στην υψηλή στρατηγική του Περικλή,⁵³ η ισχύς συνδέεται αγαστά με το μέτρο και τη σύνεση,⁵⁴ υποτάσσοντας τα εσωτερικά πάθη-ένστικτα του όχλου, οι διάδοχοί του:

---

⁵¹ Συγκεκριμένα ο Περικλής οριοθετεί τα αναγκαία και ικανά κριτήρια μιας ορθολογικής και λυσιτελούς διακυβέρνησης τα οποία αποκρυσταλλώνονται: α) στη φιλοπατρία, β) στην ορθολογική επιλογή και διαμόρφωση της υψηλής πολιτικής, με αξονική αρχή το συμφέρον επιβίωσης, γ) στη λυσιτελή αιτιολόγηση της επιλεγόμενης υψηλής πολιτικής και δ) στην αποφυγή της απληστίας. Βλέπε αναλυτικότερα ». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Β', κεφ. 60. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'.

⁵² *Εκλεκτά μέρη από τον Θουκυδίδη*, Βιβλίο II, κεφ. 65.

⁵³ Οι κεντρικές αρχές της στρατηγικής του Περικλή απέναντι στη Σπάρτη περιγράφονται αναργώς από τον Θουκυδίδη: «[...] Υποστήριζε ότι οι Αθηναίοι θα νικούσαν αν δεν έβγαιναν να δώσουν μάχη, αν φρόντιζαν το ναυτικό τους, αν δεν επιδίωκαν να επεκτείνουν την εξουσία τους όσο διαρκούσε ο πόλεμος κι αν δεν έκθεταν την πολιτεία σε κίνδυνο». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Β', κεφ. 65.7. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'. Επίσης βλέπε Johnson Bagby L.M., 1996, «Thucydidean Realism: Between Athens and Melos», στο Frankel, (ed.), *Roots of Realism*, ό.π., σ. 184. Από την άλλη πλευρά ο Περικλής αναγνώριζε ότι το ζωτικό συμφέρον της Αθήνας συνίστατο στη διατήρηση της θαλάσσιας αυτοκρατορίας της, γεγονός που επίτασσε την πρόσκτηση ισχύος και διεθνούς νομιμοποίησης. Βλέπε σχετικά Lebow R.N. & Kelly R., 2001, «Thucydides and hegemony. Athens and the United States», *Review of International Studies*, 27 (4), σ. 593- 609, (ιδίως σ. 601-602).

⁵⁴ Ο Θουκυδίδης αναφέρει για τις αρετές του Περικλή: « Όσο είχε κυβερνήσει την πολιτεία σε καιρό ειρήνης, είχε δείξει μεγάλη σωφροσύνη και

«επειδή ήταν λίγο πολύ ίσοι μεταξύ τους και ο καθένας τους ορεγόταν να γίνει πρώτος, ακολούθησαν την τακτική να υποχωρούν στο λαό και να παραδίνουν στα χέρια του, σύμφωνα με τις κάθε φορά επιθυμίες του, ακόμη και τις υποθέσεις της πολιτείας».⁵⁵

Απότοκο ήταν η πολιτικοστρατηγική αδυναμία των Αθηναίων να προβούν σε ορθολογικούς υπολογισμούς τόσο κατά τη διαδικασία ιεράρχησης και προσδιορισμού των πολιτικών τους στόχων, όσο και ως προς την σύζευξη των διατιθέμενων μέσων με τους πολιτικούς στόχους. Το γεγονός αυτό απέληξε στην υιοθέτηση αναθεωρητικών στρατηγικών για την επαύξηση της θαλάσσιας αυτοκρατορίας τους, με συνεπακόλουθο τη στρατηγική υπερεπέκταση της Αθήνας. Αυτό γιατί τα διατιθέμενα μέσα δεν επαρκούσαν για την επίτευξη των οριοθετημένων πολιτικών στόχων με αποτέλεσμα την αποδιάρθρωση του πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού και στρατηγικού εποικοδομήματος του χρυσού αιώνα του Περικλή. Όπως διαπιστώνει ο Θουκυδίδης, η μοναδικότητα και η διαφορετικότητα του χαρακτήρα του Περικλή⁵⁶ (του οποίου

είχε διαφυλάξει την ασφάλεια της πολιτείας, η οποία υπό την ηγεσία του είχε γίνει πολύ ισχυρή. Όταν ήρθε ο πόλεμος, αυτός πάλι φάνηκε ότι είχε εκτιμήσει όρθα την δύναμη της Αθήνας». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Β', κεφ. 65.5. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'. Η σύνεση είναι για τον Θουκυδίδη ένα κεντρικό ποιοτικό χαρακτηριστικό που διακρίνει τον ικανό και τον ενάρετο πολιτικό ηγέτη και συμβάλλει στη διαμόρφωση και εφαρμογή ορθολογιστικών-λυσιστελών υψηλών στρατηγικών, ικανών για την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ευμάρεια της Πόλεως. Αναλυτικότερα για τον προσδιοριστικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της σύνεσης, ως υπέρτατης αξίας στην Θουκυδίδεια παράδοση Βλέπε Price, 2001, ό.π., σ. 50-57.

⁵⁵ *Εκλεκτά μέρη από τον Θουκυδίδη*, Βιβλίο II, κεφ. 65.

⁵⁶ Ο Θουκυδίδης αποδίδει στον Περικλή την αρετή της Πόλεως, προσημιώνοντας την υπέρμετρη αφοσίωσή του στην Πόλη, συγκριτικά με το προσωπικό του συμφέρον, τον αδιάφθορο χαρακτήρα του, τη σθεναρή του στάση έναντι των συλλογικών-κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων, την ικανότητα του να κυβέρνα δια-μέσω της ισχυρής του προσωπικότητας, την εφαρμογή μια μετριοπαθούς-συνετής υψηλής στρατηγικής, γεγονός που διαφυλάττει την Πόλη από εσωτερικές και εξωτερικές απειλές. Βλέπε Price, 2001, ό.π.,

η υψηλή στρατηγική ήταν ορθολογιστική και ασκούνταν με συνετή μετριοπάθεια)⁵⁷ σε σύγκριση με τους διαδόχους του, και η ανισορροπία μεταξύ της ορθής σκέψης και του πάθους, της φιλοδοξίας⁵⁸, της πλεονεξίας⁵⁹ και της φρούδας ελπίδας,⁶⁰

σ. 238-239. Αντίστροφα ο Ντ. Κέιγκαν αναφέρει σχετικά με την ορθολογικότητα και τη σύνεση του Περικλή στη διαμόρφωση της Αθηναϊκής υψηλής στρατηγικής:

«Του έλειπε το ένστικτο και η αποφασιστικότητα του Κίμωνα, η τόλμη και η σκληρότητα που επιζητούν τη νίκη με οποιοδήποτε τίμημα. Ως στρατιώτης ήταν ικανός και ως άτομο ήταν πολύ γενναίος, αλλά ως στρατηγός και ως πολιτικός ήταν μετριοπαθής και ορθολογιστής. Στάθμιζε πάντοτε τη σχέση που συνδέει τον σκοπό με τα μέσα, και τα μέσα που διέθετε η Αθήνα σε ανθρώπινο δυναμικό ήταν πολύ περιορισμένα σε σύγκριση με τις απαιτήσεις της από τους ανθρώπους εκείνους. Όταν υπήρχε δυνατότητα, προτιμούσε να επιτύχει τους στόχους του δια της διπλωματικής οδού παρά με πόλεμο. [...] Εν πάση περιπτώσει, απέκτησε φήμη για τις ικανότητες και τη σύνεσή του.[...]». Κέιγκαν, 2005, σ. 172.

⁵⁷ Η συνετή πολιτική και η μετριοπάθεια προσεγγίζει την εφαρμογή της ηθικής στην εξωτερική πολιτική. Βλέπε σχετικά Johnson Bagby, 1996, ό.π., σ. 191.

⁵⁸ Στην ανάλυση του Θουκυδίδη η κεντρική προβληματική μεταξύ φιλοδοξίας και γόητρου εξετάζεται στο πρώτο –άτομο– και στο δεύτερο –κράτος– επίπεδο ανάλυσης. Το γόητρο και η φιλοδοξία είναι αλληλο-νοηματοδοτούμενες και επαμφοτερίζουσες μεταβλητές. Για παράδειγμα η Αθηναϊκή κοινωνία διακατέχονταν από προσδιορισμένες και κατηγορηματικές φιλοδοξίες, που απέρρεαν από το αθηναϊκό γόητρο-τιμή. Συνεπακόλουθα το αθηναϊκό γόητρο συνώθησε στην πραγμάτωση της φιλοδοξίας των Αθηναίων για την εγκαθίδρυση της θαλάσσιας αυτοκρατορίας. Εκτενέστερα βλέπε Forde, 2000, ό.π., σ. 163-167.

⁵⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πλεονεξίας των Αθηναίων ήταν η απόρριψη της πρότασης των Σπαρτιατών για μόνιμη φιλία και συμμαχία με αντάλλαγμα την απελευθέρωση των 420 οπλιτών της Σπάρτης που ήταν αποκλεισμένοι από τον αθηναϊκό στόλο στη Σφακτηρία.

«[...] Οι Αθηναίοι, όμως, θεωρούσαν ότι όσο κρατούν τους στρατιώτες αποκλεισμένους στο νησί, θα μπορούν να επιβάλουν ειρήνη όποτε θελήσουν και γι' αυτό προτιμούσαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση όσο το δυνατόν πιο πολύ». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Δ', κεφ. 21. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'.

⁶⁰ Ο Διόδωτος αναφέρει χαρακτηριστικά: «[...] Αλλά οι άνθρωποι αφηφούν τον κίνδυνο της τιμωρίας, γιατί ελπίζουν να την αποφύγουν και κανείς ποτέ δεν αποπειράθηκε να κάνη έγκλημα χωρίς να πιστεύη ότι θ'

ήταν η αξονική αιτία της Αθηναϊκής παρακμής και της συνεπούμενης νίκης της Σπάρτης. Οι διάδοχοι του Περικλή παρασυρόμενοι από τα πάθη τους και φοβούμενοι την κρίση του λαού, ανταγωνίζονταν για να αποκτήσουν την λαϊκή εύνοια και δημοτικότητα, με απότοκο την υπονόμευση του κοινού καλού.⁶¹

Ανακεφαλαιώνοντας καταλήγουμε στη διφυή διάσταση της (ανεξάρτητης) μεταβλητής του ρόλου του πολιτικού ηγέτη στη διαμόρφωση-εφαρμογή της υψηλής στρατηγικής. Από τη μια πλευρά, ο πολιτικός ηγέτης, εμφορούμενος από τα εσωτερικά ψυχοσυναισθηματικά στοιχεία και τις πνευματικές-πολιτικές του αρετές, ενεργεί ενισχυτικά στο μέτρο αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής. Στο βαθμό που ορθολογικά ενεργώντας προβαίνει στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωτικής και λυσιτελούς υψηλής στρατηγικής, ικανής να αντιπαρέλθει στις άμεσες-έμμεσες εξωτερικές απειλές, αξιοποιώντας στο μέγιστο δυνατό βαθμό τα αναφυόμενα παράθυρα ευκαιριών. Από την άλλη πλευρά, είτε λόγω ανορθολογικών πολιτικών-στρατηγικών συμπεριφορών, είτε λόγω προαγωγής προσωπικών ιδιοτελών συμφερόντων, καθίσταται αποδιορθωτικός παράγοντας στη διαδικασία διαμόρφωσης-εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής.

Συμπεράσματα

Αναμφίλεκτα το μέτρο σπουδαιότητας του Θουκυδίδειου έργου έγκειται στην αξιολογικά ουδέτερη περιγραφή της οικονομικοπολιτικής και στρατιωτικής αντιμαχίας των ηγεμονικών δυνάμεων του Ελληνικού υποσυστήματος, καταδεικνύοντας τη διαφορική φύση της πολιτικής εντός (εξουσία) και μεταξύ των κρατών (ισχύς). Ακολούθως η μοναδικότητα και

αποφύγη την τιμωρία». *Θουκυδίδου Ιστορία*, βιβλ. Γ', κεφ. 45. Μετάφραση Αγγ. Βλάχου, τόμος α'.

⁶¹ Βλέπε σχετικά Johnson Bagby, 1994, ό.π., σ. 140.

αμεταβλητότητα της ανθρώπινης φύσης ως κινητήριοις δύναμη της πολιτικής πράξης, αναδεικνύεται σε θεμελιώδη κοσμοθεωρητική παραδοχή अपαράλλακτη στην ιστορική διαχρονία. Εκκινώντας από τον Χομπς και απολήγοντας στον Hans Morgenthau ο οποίος αποφαινεται ότι «η πολιτική, όπως και η κοινωνία γενικά, διέπεται από αντικειμενικούς νόμους που έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση... Η λειτουργία αυτών των νόμων είναι αδιαπέραστη από τις προτιμήσεις μας, οι άνδρες θα τους αμφισβητήσουν μόνο με κίνδυνο αποτυχίας».⁶²

Αντίστοιχα η αξιολογικά ουδέτερη περιγραφή της σύγκρουσης των ηγεμονικών δυνάμεων –Αθήνας-Σπάρτης– του Ελληνικού υποσυστήματος, πραγματώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση της ανθρώπινης φύσης (πρώτο επίπεδο) όπως αυτή εκ διπλώνεται στην πολιτική επικοινωνία.

«Το άτομο είναι απρόβλεπτο, ασυνεπές και παρορμητικό, επιρρεπές στην αυταπάτη, διακατεχόμενο από τα πάθη του. Κατά τούτο η πολιτική επικοινωνία αφορμάται από την ανθρώπινη φύση, στην οποία έχουν τις ρίζες τους οι νόμοι της πολιτικής, παραμένοντας απάράλλακτοι από τότε που οι κλασικές φιλοσοφίες της Κίνας, της Ινδίας και της Ελλάδας προσπάθησαν να ανακαλύψουν αυτούς τους νόμους».⁶³

Ο Αλιμούσιος ιστορικός με τη διαλεκτική αντιπαραβολή των αντικείμενων λόγων των πολιτικών- στρατιωτικών ηγετών κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων οδηγείται σε μια σειρά αξιωματικών προτάσεων για τον πόλεμο και την ανθρώπινη φύση, καταλήγοντας στα γενεσιουργά κίνητρα του πολέμου –«φόβος, τιμή και συμφέρον». Αυτά τα τρία κίνητρα

---

⁶² Morgenthau H, 1985, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6th edn, rev., New York: Knopf, .σ. 4. Παρατίθεται στο Crawford N. C., 2009, «Human Nature and World Politics: Rethinking 'Man'», *International Relations*, 23 (2), σ. 271-288, (ιδίως σ. 272).

⁶³ Morgenthau, 1985, .σ. 4. Παρατίθεται στο Crawford, 2009, ό.π., σ. 272

υποδηλώνουν ότι ο πόλεμος δεν είναι προϊόν ορθολογικού υπολογισμού, αλλά αντικατοπτρίζει την πολυδιάστατη και διαφορούμενη φύση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης.

Για τον Θουκυδίδη η κατάλυση της πολιτείας οδηγεί στην αποκάλυψη της κακίας της ανθρώπινης φύσης και μόνο ο πολιτικός πολιτισμός, με την μορφή των νόμων ή των ηθικοκανονιστικών συμβάσεων, λειτουργεί ως μηχανισμός ελέγχου και εξισορροπήσεων. Αυτό γιατί ο εμφύλιος πόλεμος δημιουργεί ανυπέβλητες και ποικίλες δυσκολίες στις πόλεις-κράτη ή οποίες και επαναλαμβάνονται όσο η ανθρώπινη φύση παραμένει अपαράλλακτη. Αν και διαφοροποιούνται ως προς τις μορφές και την ένταση υπό το πλαίσιο των εκάστοτε κοινωνικοπολιτικών και ιστορικών συνθηκών. Ο εμφύλιος αφομοιώνει τα πάθη των περισσότερων ανθρώπων με τις συνθήκες της αθέμιστης βίας, αφαιρώντας τους καθημερινούς πόρους (δηλαδή τα ήρεμα πάθη και τις ικανοποιημένες ορέξεις) που είναι διαθέσιμοι σε περιόδους κρίσεων, με απότοκο η ορθή κρίση/λογική να παροπλίζεται από το ισχυρό και απείθαρχο πάθος. Για παράδειγμα σε περιόδους ειρήνης και ευημερίας, οι κοινωνίες και οι πολιτείες έχουν ορθότερη κρίση επειδή δεν οριοθετούνται από περιοριστικές ανάγκες, όπως ο πόλεμος που αφαιρώντας τους καθημερινούς πόρους είναι ένας βίαιος δάσκαλος, αφομοιώνοντας τα πάθη των περισσότερων ανθρώπων στις παρούσες συνθήκες.

Εν κατακλείδι το τραγικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης είναι παράγωγο των αρχέγονων ορμέμφυτων και του πάθους του ατόμου για ισχύ, για δόξα-γόητρο, όπου στις περιπτώσεις που καταλύεται ο νόμος και η τάξη αναγκάζεται να δράσει υπό το πλαίσιο της αναφύμενης χρείας/ανάγκης αδιαφορώντας για τους ηθικοκανονιστικούς κανόνες και χρησιμοποιώντας την άμετρη βία για την καθολική επιβολή της βούλησής του.

*Φιλοσοφικές Παρεμβάσεις
στον Θουκυδίδη*

